

Zgrupowania nietoperzy w rozdrobnionych kompleksach leśnych w okolicy Rogowa (środkowa Polska)

Bat assemblages in fragmented forest complexes near Rogów (central Poland)

Grzegorz Lesiński¹, Jakub Gryz², Alek Rachwald², Dagny Krauze-Gryz^{3*}

¹Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Wydział Nauk o Zwierzętach, ul. Ciszewskiego 8, 02-787 Warszawa,

²Instytut Badawczy Leśnictwa, Sękocin Stary, ul. Braci Leśnej 3, 05-090 Raszyn, ³Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Wydział Leśny, ul. Nowoursynowska 159, 02-776 Warszawa

*Tel. +48 22 5938145, e-mail: dagny.krauze@wl.sggw.pl

Abstract. Habitat fragmentation affects bat assemblages living in forests by changing species composition, species richness and population densities. The aim of this paper was to determine the structure of bat assemblages in fragmented forests of central Poland (Experimental Forest Station SGGW in Rogów) based on data concerning bat fauna of this area.

Our work is based on published as well as unpublished data collected between 2011–2017 and the two main methods employed during field work were: (1) evening and night bat netting, (2) detection of flying bats on transects or in points by using ultrasound detectors. 16 bat species were observed with the most common ones being serotine bat *Eptesicus serotinus* (Schreb.), common noctule *Nyctalus noctula* (Schreb.) and brown long-eared bat *Plecotus auritus* (L.). Less numerous in overall but frequently observed in some sites were the western barbastelle *Barbastella barbastellus* (Schreb.) and the Daubenton's bat *Myotis daubentonii* (Kuhl). The following species occurred rarely: greater mouse-eared bat *Myotis myotis* (Bork.), Natterer's bat *M. nattereri* (Kuhl), whiskered bat *M. mystacinus* (Kuhl), Brandt's bat *M. brandtii* (Evers.), Northern bat *Eptesicus nilssonii* (Keys. & Blas.) parti-coloured bat *Vespertilio murinus* L., lesser noctule *Nyctalus leisleri* (Kuhl), common pipistrelle *Pipistrellus pipistrellus* (Schreb.), Nathusius' pipistrelle *P. nathusii* (Keys. & Blas.), soprano pipistrelle *P. pygmaeus* (Leach) and grey long-eared bat *Plecotus austriacus* (Fish.).

Fragmented forests of the study area did not differ significantly in terms of bat species composition from other fragmented forests of central Poland (Płoński Plain) nor the large forest complexes of the Bolimowska and Kampinoska Forests. In this study area, however, bat assemblages were characterized by a lower relative abundance of the common noctule and a higher relative abundance of the serotine bat as compared to assemblages in other forests of central Poland.

In conclusion, the forest fragmentation near Rogów does not significantly affect bat richness and fertilized habitats are suitable for relatively large populations of species such as the western barbastelle and lesser noctule.

Keywords: Chiroptera, forest patches, habitat fragmentation, species richness, mist netting, ultrasound detector

Słowa kluczowe: Chiroptera, wyspy leśne, fragmentacja środowiska, bogactwo gatunkowe, odłow w sieci, detektor ultradźwięków

1. Wstęp

Fragmentacja środowiska istotnie wpływa na różnorodność gatunkową zgrupowań zwierzęcych. Dotyczy to zwłaszcza grup związanych z jednym typem środowiska i posiadających małe zdolności do dyspersji, np. małych nielatających kręgowców i bezkręgowców. Zdolność do aktywnego lotu umożliwia nietoperzom przemieszczanie się na znaczne dystanse, co zmniejsza siłę oddziaływania na nie czynnika rozdrobnienia ekosystemów. Dla tych ssaków ważnym typem środowiska są lasy. Dla większości krajowych gatunków

stanowią one zarówno dzienne schronienie, jak i miejsce żerowania (Lesiński 2006). Mimo że nietoperze należą do zwierząt związanych z wieloma ekosystemami (krajobrazem ekologicznym), przy znacznym stopniu fragmentacji lasów ich zgrupowania mogą ulegać zubożeniu.

W środkowej Polsce, badając nietoperze w wyspach leśnych o powierzchni od 0,3 do 18,0 km², wykazano, że wraz ze zmniejszaniem się płatów leśnych zmniejszało się bogactwo gatunkowe i zagęszczenie populacji, a ponadto zmniejszał się udział gatunków bardziej związanych z lasami przy zwiększonym udziale gatunków eurytopowych i silniej synantropijnych

Wpłynęło: 10.04.2018 r., recenzowano: 31.05.2018 r., zaakceptowano: 6.08.2018 r.

(Lesiński et al. 2007). Jednak badania wykonane w różnych regionach świata i przy różnym rozdrobieniu terenów zadrzewionych przynoszą niejednoznaczne wyniki. Niekiedy nietoperze znajdują najlepsze warunki w lasach rozdrobionych (Ethier, Fahrig 2011), jednak na ogół w tych o przeciętnym stopniu rozdrobienia (Estrada, Coates-Estrada 2002; Gorresen, Willig 2004), natomiast dużą tolerancję wykazują gatunki o szybkim locie, łatwiej penetrujące tereny otwarte (Law et al. 1999).

Celem pracy było określenie struktury zgrupowań nietoperzy w lasach środkowej Polski, w okolicy Rogowa. Lasy te są dość silnie pofragmentowane, w niektórych miejscach izolowane od siebie znacznymi przestrzeniami pól uprawnych i osiedli ludzkich. W pracy zestawiono i przeanalizowano dane zebrane z tego terenu i dokonano ogólnej charakterystyki chiropterofauny.

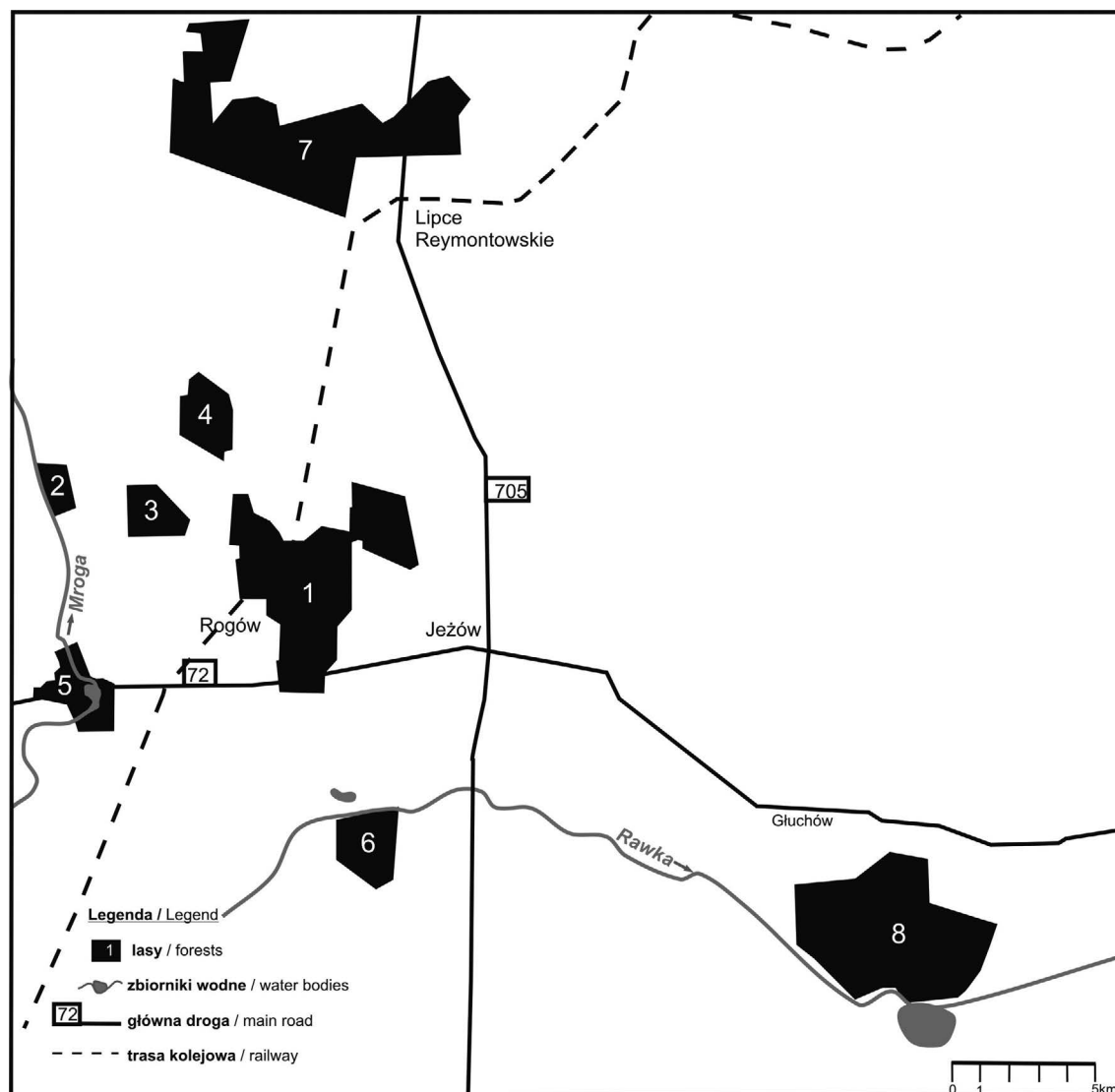
2. Teren badań i metody

Teren badań obejmował głównie lasy administrowane przez Leśny Zakład Doświadczalny SGGW w Rogowie (ryc. 1). Zajmują one obszar około 230 km² mozaiki polno-leśnej, gdzie lasy stanowią prawie 17% powierzchni – 8 kompleksów o wielkości 70–1000 ha. Głównym gatunkiem lasotwórczym jest sosna zwyczajna *Pinus sylvestris* L., dominująca na około połowie powierzchni, a główne typy siedliskowe stanowią: las mieszany świeży i las świeży (łącznie 83%).

Wyróżniono 6 rejonów badań obejmujących poszczególne kompleksy leśne (ryc. 1):

Rejon I – kompleks centralny o powierzchni 950 ha.

Rejon II – kompleksy leśne: Kołacin (70 ha), Jasień (140 ha), Zacywilki (170 ha) o łącznej powierzchni leśnej – 380 ha.

Rycina 1. Rozmieszczenie kompleksów leśnych (uroczysk) w terenie badań: 1 – Kompleks centralny (Zimna Woda, Wilczy Dół, Doliska, Górki), 2 – Kołacin, 3 – Jasień, 4 – Zacywilki, 5 – Rogów, 6 – Popień, 7 – Lipce, 8 – Gluchów

Figure 1. Distribution of forests in the study area: 1 – Central complex (Zimna Woda, Wilczy Dół, Doliska, Górki), 2 – Kołacin, 3 – Jasień, 4 – Zacywilki, 5 – Rogów, 6 – Popień, 7 – Lipce, 8 – Gluchów

Rejon III – kompleks Rogów (170 ha) znajdujący się nad rzeką Mrogą.

Rejon IV – Popień, kompleks leśny (170 ha) w pobliżu źródeł rzeki Rawki.

Rejon V – Lipce – duży kompleks leśny (1000 ha) wysunięty najbardziej na północ.

Rejon VI – Głuchów – duży kompleks leśny (1000 ha) od południa przylegający do rzeki Rawki.

W pracy wykorzystano opublikowane dane dotyczące nietoperzy tego terenu (Gryz et al. 2011; Lesiński et al. 2014; Gryz et al. 2016a, b), jak i dane niepublikowane, zebrane w latach 2011–2017. W pracach terenowych zastosowano dwie podstawowe metody: (1) wieczorne i nocne odłowu nietoperzy w sieci, ustawiane głównie nad leśnymi drogami, rzadziej nad śródleśnymi rzekami, (2) rejestrację nietoperzy na transektach lub w punktach przy użyciu detektorów ultradźwiękowych.

W latach 2006–2009 nietoperze odławiano w sześciu punktach (1 nad rzeką, 5 nad leśnymi drogami), natomiast w latach 2014–2017 w siedmiu punktach (wszystkie nad leśnymi drogami). W każdym punkcie ustawiano po 1–2 sieci, które w całości przegradzały szlaki przemieszczania się nietoperzy. Po złowieniu oznaczano gatunek nietoperza i płeć, po czym był on niezwłocznie wypuszczany. Łącznie złowiono 139 osobników należących do dziewięciu gatunków.

Badania przy użyciu detektorów ultradźwiękowych polegały na rejestracji aktywności nietoperzy wzdłuż transektów liniowych o długości od 2 do 3 km (Judes 1989; Kowalski et al. 2000), a następnie na analizie uzyskanych nagrań (Osiejuk 2000). Tam, gdzie nie było to możliwe, zastosowano nagrania w punktach. Wykorzystano wielokanałowy detektor ultradźwięków LunaBat (DFR-1) oraz oprogramowanie do analizy plików dźwiękowych BatSound 4.1 (Pettersson Electronic AB, Uppsala, Sweden).

Detektory ultradźwiękowe zastosowano w badaniach przeprowadzonych w roku 2017. Wykonano 3 nasłuchy w punktach (po 15 min.) i 8 nasłuchów na transektach (po 30 min.) w poszczególnych rejonach: I – 1 transekt i 2 punkty, II – 1 transekt i 1 punkt, VI – 3 transekty, badania wykonano tu dwukrotnie. Poza nietoperzami z rodzaju *Myotis*, które zostały wyróżnione jako oddzielna grupa, pozostałe nietoperze, nieoznaczone do gatunku, opisano jako niezidentyfikowane.

Ponadto wykorzystano inne metody badań. Mniej regularnie zbierano dane na temat schronień nietoperzy (kontrola skrzynek i budynków w okresie letnim oraz piwnic w okresie hibernacji). Odnaleziono 13 martwych osobników na drogach (Lesiński et al. 2009; Lesiński G., Gryz J., dane niepubl.). Analizowano dietę sów i odnaleziono 5 nietoperzy w materiale zrzutek puszczyka *Strix aluco* L. (na 5020 złowionych kręgowców), a jednego nietoperza w pokarmie uszatki *Asio otus* (L.) (na 3030 kręgowców). Dodatkowo zebrano informacje od zoologów, prowadzących tu swoje badania, a także od miejscowej ludności w ramach wywiadu.

Różnice w udziałach poszczególnych gatunków nietoperzy wśród wszystkich stwierdzonych porównano, stosując test χ^2 (z poprawką Yates'a) w tabelach 2×2. Do obliczeń wykorzystano program Statistica ver. 12 (Statsoft Inc. 2013)

3. Wyniki

Na terenie badań stwierdzono łącznie 16 gatunków nietoperzy. Poniżej zestawiono wykaz stwierdzeń nietoperzy w poszczególnych, wyróżnionych rejonach badań.

Rejon I

W sieci złowiono 7 gatunków nietoperzy: nocka Brandta *Myotis brandtii* (Evers.), nocka rudego *M. daubentonii* (Kuhl), mroczka późnego *Eptesicus serotinus* (Schreb.), borowiaczka *Nyctalus leisleri* (Kuhl), karlika większego *Pipistrellus nathusii* (Keys. & Blas.), gacka brunatnego *Plecotus auritus* L., mopka zachodniego *Barbastella barbastellus* (Schreb.), z wyraźną dominacją mroczka późnego (tab. 1). Ponadto 29.07.1950 r. do kolekcji muzealnej schwytano 1 os. mroczka posrebrzanego *Vespertilio murinus* L. (Gryz et al. 2011). W sieci ornitologiczne ustawione w pobliżu budynków i arboretum w Rogowie złowiono po kilka osobników gacka brunatnego. Przy użyciu detektora ultradźwięków zarejestrowano obecność dwóch gatunków mroczka późnego i borowca wielkiego *Nyctalus noctula* (Schreb.). Ponadto znaczna liczba stwierdzeń (aż 20%) dotyczyła nieoznaczonych do gatunku nietoperzy z rodzaju *Myotis* (tab. 2). Na drodze odnaleziono zabite przez pojazdy pojedyncze osobniki gacka brunatnego i mopka zachodniego (Lesiński et al. 2009). W pobliżu kompleksów leśnych wykonano kontrole przydomowych piwnic stanowiących zimowiska nietoperzy. W dniu 27.12.2007 r. w trzech obiektach odnotowano: w Rogowie – 1 os. gacka brunatnego, w Przyłuku Dużym – 2 os. gacka brunatnego i w Gajówce Wilczy Dół – 1 os. gacka szarego *Plecotus austriacus* (Fish.) (Gryz et al. 2011). W trakcie kontroli skrzynek dla nietoperzy 15.07.2007 r. stwierdzono jednego osobnika gacka brunatnego. Również jeden osobnik tego gatunku wystąpił w diecie puszczyka zwyczajnego (16.06.2009 r.).

Rejon II

27.12.2007 r. w miejscowości Jasień odnaleziono piwnicę zasiedloną przez jednego osobnika gacka brunatnego. W kompleksie leśnym przy użyciu detektora ultradźwiękowego stwierdzono ponadto: mroczka późnego, borowca wielkiego, mopka zachodniego a także *Myotis* sp. (tab. 2).

Rejon III

Nietoperze łowiono w sieci ustawione nad rzeką Mrogą. Do złowionych 4 gatunków zaliczały się: nocek wąsatek *Myotis mystacinus* (Kuhl), nocek rudy, borowiec wielki i borowiaczek, wśród których najczęstsze były nocki rude (tab. 1). Kontrole drogi przecinającej kompleks leśny wykonane w latach 2008–2009 wykazały obecność: nocka rudego (3 os.), karlika większego (1) i borowca wielkiego (5) (Lesiński et al. 2009). Ponadto w dniu 30.06.2011 r. podczas kontroli tej drogi odnaleziono 1 os. nocka rudego i 1 os. mroczka póź-

nego. W dniu 22.06.2010 r. stwierdzono, przy szosie w dziupli dębu znajdującej się na wysokości ok. 6,5 m nad ziemią, kolonię borowca wielkiego (oznaczoną na podstawie głosów słyszanych w ciągu dnia). W tym miejscu na drodze stwierdzono martwe nietoperze tego gatunku.

Rejon IV

Trzy gatunki (nocek Brandta, mroczek późny, gacek brunatny) złowiono w sieci ustawione nad leśnymi drogami (tab. 1).

Rejon V

Dwukrotnie odławiano nietoperze w sieci, stwierdzając 6 gatunków, były to: nocek wąsatek, mroczek późny, borowiec

wielki, borowiaczek *Nyctalus leisleri* (Kuhl), gacek brunatny, mopek zachodni (tab. 1). W diecie puszczyka w materiale zebranym 09.07.2015 r. stwierdzono jednego osobnika nocka Natterera *Myotis nattereri* (Kuhl) (Gryz, Krauze-Gryz 2016a).

Rejon VI

Jedynie stwierdzenie nocka dużego *Myotis myotis* (Bork.) na terenie badań pochodzi z tego rejonu (1 samiec 22.08.1966 r.). Ponadto do kolekcji muzealnej trafiły pojedyncze osobniki: nocek Brandta stwierdzony 27.07.1966 r., borowiaczek odnaleziony 25.05.1966 r. i karlik drobny *Pipistrellus pygmaeus* (Leach) z 03.09.1969 r. (Gryz et al. 2011). W trakcie odłowów w sieci stwierdzono 4 gatunki (mroczek późny, borowiec wielki, karlik większy, gacek brunatny) (tab. 1). Dwa

Tabela 1. Nietoperze złowione w sieci na terenie badań w latach 2006–2017.

Źródło danych: P – Gryz i in. (2011), NP – obserwacje własne, D – odłow nad leśnymi drogami, W – odłow nad wodą.

Table 1. Mist netted bats in the study area in the years 2006–2017.

Source of data: P – Gryz et al. (2011), NP – unpublished data, D – mist netting over forest roads, W – mist netting at river bodies.

Rejon Area	Rodzaj stanowiska Type of location	Data Date	Mbr	Mmc	Md	Es	Nn	Nl	Pn	Pa	Bb	Razem Total	Źródło danych Source of data
I	D	10.07.2006				1			1			2	P + NP
I	D	14.07.2006				1						1	NP
I	D	15.07.2007				15				1		16	P
I	D	17.07.2007	2			2				1	3	8	P + NP
I	D	19.07.2007								2		2	NP
I	D	10.06.2008				1					1	2	NP
I	D	09.08.2009				4						4	NP
I	D	02.07.2014			1	1				1		3	NP
I	D	03.07.2014				1		2				3	NP
III	W	12.07.2006			7		1	1				9	P
III	W	17.07.2006			7							7	P
III	W	09.07.2009		1	9							10	P
IV	D	04.07.2017	1			1				1		3	NP
V	D	03.07.2017						1			6	7	NP
V	D	17.08.2017		1		6	1			4	7	19	NP
VI	D	16.07.2007				11	1		1	1		14	P + NP
VI	D	16.08.2017				27				2		29	NP
Razem Total	D	-	3	1	1	71	2	3	2	13	17	113	-
Razem Total	W	-	0	1	23	0	1	1	0	0	0	26	-

Mbr – *Myotis brandtii*, Mmc – *M. mystacinus*, Md – *M. daubentonii*, Es – *Eptesicus serotinus*, Nn – *Nyctalus noctula*, Nl – *N. leisleri*, Pn – *Pipistrellus nathusii*, Pa – *Plecotus auritus*, Bb – *Barbastella barbastellus*

nietoperze odnaleziono w materiale wypluwek sów: mopka zachodniego – 1 os. w diecie puszczyka w Gajówce Łochów w dniu 03.07.2017 r. i borowca wielkiego – 1 os. w diecie uszatki 13.04.2012 r. (Lesiński et al. 2014). W lipcu 2007 r. jednego martwego osobnika mroczka późnego znaleziono na strychu leśniczówki (Gryz et al. 2011). Stosunkowo dużo gatunków zarejestrowano przy użyciu detektora ultradźwiękowego. Analiza dźwięków wykazała: mroczka późnego (dominat – prawie 50% stwierdzeń), borowca wielkiego, borowiaczka, mopka zachodniego, *Myotis* sp., karlika malutkiego *Pipistrellus pipistrellus* (Schreb.) i mroczka pozłocistego *Eptesicus nilssonii* (Keys. & Blas.) stwierdzono jedynie w rejonie VI i tylko przy użyciu tej metody (tab. 2).

Na całym terenie badań stwierdzono 16 gatunków nietoperzy, a w poszczególnych rejonach od 3 do 11 gatunków. Najbardziej pospolitymi gatunkami pod względem obecności w tych lasach okazały się: mroczek późny (we wszystkich rejonach), borowiec wielki i gacek brunatny (tab. 3).

W sieci złowiono dziewięć gatunków, przy czym nad drogami zdecydowanie najczęściej stwierdzano mroczka późnego, a nieco rzadziej mopka zachodniego i gacka brunatnego, natomiast nad wodą najliczniejszy był nocek rudy (tab. 1). Również mroczek późny okazał się najczęściej rejestrowanym gatunkiem przy użyciu detektora ultradźwiękowego, choć często stwierdzano też borowca wielkiego i mopka zachodniego oraz nietoperze z rodzaju *Myotis* (tab. 2).

4. Dyskusja

Pod względem liczby gatunków nietoperzy (16) teren badań nie odbiega od innych lasów środkowej Polski, zarówno tych stosunkowo rozdrobnionych – Wysoczyzny Płońskiej (14 – Lesiński et al. 2006, 2008; Lesiński 2009), jak i mniej rozdrobnionych: Puszczy Bolimowskiej (14 – Lesiński, Janus 2017; Lesiński et al. 2018), Puszczy Kampinoskiej (15 – Kowalski, Lesiński 1995; Lesiński 2003). Pod względem struktury dominacji nietoperzy łowionych nad drogami w okolicy Rogowa mniejszy jest udział nocka Natterera, borowca wielkiego i gacka brunatnego, a większy mroczka późnego w porównaniu z wymienionymi powyżej lasami. Ten ostatni gatunek należy do silnie eurytopowych, które tolerują duże rozdrobnienie lasów (Lesiński et al. 2007). Udział gatunków o mniejszej tolerancji na rozdrobnienie lasów, jak borowiaczek i mopek zachodni (Lesiński et al. 2007), nie odbiegał istotnie od stwierdzonych w pozostałych kompleksach leśnych (tab. 4). W lasach Wysoczyzny Płońskiej silny spadek liczby gatunków i względnych zagęszczeń nietoperzy notowano dopiero wtedy, gdy powierzchnia kompleksów leśnych była znacznie mniejsza niż 1 km² (Lesiński et al. 2007), a takich lasów w okolicy Rogowa było bardzo niewiele. W Szwecji de Jong (1995) stwierdził, że liczba gatunków nietoperzy nie zależała tak silnie od wielkości płątów leśnych, jak od rodzaju środowiska.

W zgrupowaniach nietoperzy na terenie badań nie stwierdzono nocka Bechsteina *Myotis bechsteinii* (Kuhl), który jest znany z terenów odległych zaledwie o kilkadziesiąt kilometrów na południe i wschód (Fuszara, Cygan 1994; Kowalski

Tabela 2. Stwierdzenia nietoperzy przy użyciu detektora ultradźwiękowego w trzech rejonach badań. Podano liczby zarejestrowanych przelotów oraz udziały procentowe poszczególnych gatunków oraz osobników niezidentyfikowanych. Grupa *Myotis* spp. obejmuje wszystkie zarejestrowane osobniki z tego rodzaju, nieznaczone do gatunku.

Table 2. Bats registered with the aid of ultrasound bat detector in the three study areas. The number of registered flights and percentages of each species and unidentified individuals were given. *Myotis* spp. group contains all registered individuals from the genus, not identified to species level.

Gatunek / Species	I		II		VI	
	N	%	N	%	N	%
<i>Eptesicus serotinus</i>	8	11	24	44	66	47
<i>Nyctalus noctula</i>	25	35	11	20	19	14
<i>Myotis</i> spp.	14	20	3	6	20	14
<i>Barbastella barbastellus</i>	22	31	8	15	1	1
<i>Nyctalus leisleri</i>	0	0	0	0	5	4
<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	0	0	0	0	4	3
<i>Eptesicus nilssonii</i>	0	0	0	0	2	1
<i>Indet.</i>	2	3	8	15	23	16
Razem / Total	71	100	54	100	140	100

Tabela 3. Gatunki nietoperzy wykazane w poszczególnych rejonach badań

Table 3. Bat species registered in the study areas

Gatunek / Species	I	II	III	IV	V	VI
<i>Myotis myotis</i>						+
<i>M. nattereri</i>					+	
<i>M. mystacinus</i>			+		+	
<i>M. brandtii</i>	+			+		+
<i>M. daubentonii</i>	+		+			
<i>Vespertilio murinus</i>	+					
<i>Eptesicus serotinus</i>	+	+	+	+	+	+
<i>E. nilssonii</i>						+
<i>Nyctalus leisleri</i>	+		+		+	+
<i>N. noctula</i>	+	+	+		+	+
<i>Pipistrellus pipistrellus</i>						+
<i>P. pygmaeus</i>						+
<i>P. nathusii</i>	+		+			+
<i>Plecotus auritus</i>	+	+		+	+	+
<i>P. austriacus</i>	+					
<i>Barbastella barbastellus</i>	+	+			+	+
Razem / Total	10	4	6	3	7	11

Tabela 4. Porównanie struktury gatunkowej (%) nietoperzy złowionych w sieci ustawiane nad leśnymi drogami na terenie badań oraz w lasach Wysoczyzny Płońskiej (Lesiński et al. 2006), Puszczy Bolimowskiej (Lesiński et al. 2018) i Puszczy Kampinoskiej (Lesiński et al. 2011).

Podano wielkość próby (N). Udziały istotnie różne od stwierdzonych w okolicy Rogowa pogrubiono, a w nawiasach podano wartości Chi^2 i p .

Table 4. Comparison of species structure (%) of bats mist netted over forest roads in the study area and in forests of Płońsk Upland (Lesiński et al. 2006), Bolimowska Forest (Lesiński et al. 2018) and Kampinos Forest (Lesiński et al. 2011).

Sample size is given (N). Shares that were statistically significant from those reported for Rogów are shown in bold, Chi^2 and p values are given in brackets.

Gatunek Species	Okolice Rogowa Rogów area N=113	Wysoczyzna Płońska Płońsk Upland N=400	Puszcza Bolimowska Bolimowska Forest N=224	Puszcza Kampinoska Kampinos Forest N=271
<i>Myotis myotis</i>	0	0,8	1,3	0,7
<i>M. nattereri</i>	0	2,8	7,1 ($\text{Chi}^2=7,0, p=0,008$)	3,3
<i>M. brandtii</i>	2,7	0,5	6,7	0,4
<i>M. mystacinus</i>	0,9	1,5	1,8	0
<i>M. daubentonii</i>	0,9	2,8	4,9	3,7
<i>M. dasycneme</i>	0	0	0	4,1
<i>Eptesicus serotinus</i>	62,8	23,5 ($\text{Chi}^2=60,7, p<0,001$)	12,1 ($\text{Chi}^2=91,5, p<0,001$)	36,9 ($\text{Chi}^2=20,7, p<0,001$)
<i>Pipistrellus pipistrellus s.l.</i>	0	0	0,4	0,7
<i>P. nathusii</i>	1,8	0,3	0,9	0
<i>Nyctalus noctula</i>	1,8	13,5 ($\text{Chi}^2=11,3, p<0,001$)	22,8 ($\text{Chi}^2=23,4, p<0,001$)	25,5 ($\text{Chi}^2=28,2, p<0,001$)
<i>N. leisleri</i>	2,7	2,0	0,9	0,4
<i>Plecotus auritus</i>	11,5	30,0 ($\text{Chi}^2=14,8, p<0,001$)	28,6 ($\text{Chi}^2=11,5, p<0,001$)	7,7
<i>P. austriacus</i>	0	0,5	2,2	0,4
<i>Barbastella barbastellus</i>	15,0	22,0	9,8	16,2

et al. 1996; Domański 2003; Sachanowicz et al. 2006; Ciechanowski 2018), a nawet na północ – pojedyncze stanowisko z okresu rojenia (Fuszara, Kowalski 2009). Sachanowicz i inni (2006) ocenili, że w tej części Polski występuje 15–16 gatunków nietoperzy. Można przyjąć, że w okolicach Rogowa stwierdzono prawie wszystkie potencjalnie możliwe do wykazania gatunki. Prawdopodobna jest jeszcze obecność nocka łydkowłosego *Myotis dasycneme* (Boie), a nie można też wykluczyć nocka Bechsteina, czy karlika Kuhla *Pipistrellus kuhlii* (Kuhl) stwierdzonego w Warszawie i będącego ostatnio w ekspansji (Popczyk et al. 2008).

Dane uzyskane na podstawie nagrań detektorowych zwracają uwagę na częstą obecność nietoperzy typowych dla lasów w jednej z lokalizacji (rejon I), oraz na dominację gatunków eurytopowych w innych (rejon II oraz VI). W rejonie I mopek zachodni, gatunek ściśle leśny, związany z drzewostanami o bogatej strukturze i dużym udziałem gatunków liściastych (Dietz et al. 2009; Hillen et al. 2009; Gottfried et

al. 2015), współdominował z borowcem wielkim, gatunkiem leśno-parkowym, polującym na otwartych przestrzeniach (Rachwałd 1992), oraz z nietoperzami z rodzaju *Myotis*. W pozostałych dwóch rejonach zdecydowanie dominował mroczek późny – gatunek synantropijny o szerokim spektrum żerowisk (Lesiński et al. 2000; Dietz et al. 2009). Ten z kolei w rejonie I okazał się stosunkowo rzadki (tab. 2). Rejon I jest dużym kompleksem leśnym, podczas gdy lasy w rejonie II są rozdrobnione, co tłumaczy ten wynik. Natomiast różnice w składzie gatunkowym między rejonami I i VI mogą stanowić odbicie różnic w składzie i strukturze drzewostanów. Warto też zwrócić uwagę, że w odłowach w sieci w rejonie VI mroczek późny również dominował (tab. 1).

Karlika malutkiego i mroczka pozłocistego stwierdzono na terenie badań tylko przy użyciu detektora ultradźwiękowego. Tą metodą zarejestrowano sześć gatunków nietoperzy. Metody zdalnej identyfikacji, do których należy ta metoda, nie pozwalają na oznaczenie gatunków z całkowitą pewnością

cią dla wszystkich zarejestrowanych przelotów nietoperzy. Nawet w najbardziej korzystnych warunkach zwykle pozostaje jakiś odsetek całkowicie niezidentyfikowanych sygnałów, a także pewna liczba zwierząt oznaczonych tylko do rodzaju lub grup rodzajów. Dotyczy to najczęściej nietoperzy z rodzaju *Myotis*, a także (w mniejszym stopniu) *Nyctalus* oraz *Vespertilio* i *Eptesicus*. W środkowej Polsce mroczek pozłocisty należy do gatunków rzadko notowanych (Hejduk et al. 2001; Lesiński et al. 2008), a pewnym potwierdzeniem jego stałej obecności i rozrodu w lasach koło Rogowa byłoby stwierdzenie osobników, np. w odłogach w sieci lub w schronieniach.

W diecie sów na tym terenie nietoperze były rzadko notowane. Stanowiły zaledwie 0,1% ofiar kręgowych puszczyka, co nieco odbiega od wyników uzyskanych w niedaleko położonych kompleksach leśnych: Puszczy Bolimowskiej – 0,6% (Lesiński et al. 2016a), Puszczy Kampinoskiej – 0,6% (Lesiński et al. 2013), Chojnowskim Parku Krajobrazowym – 0,3% wśród ssaków (Romanowski et al. 2014), Mazowieckim Parku Krajobrazowym – 0,3% (Lesiński et al. 2016b).

Rozdrobnienie lasów na terenie badań nie wpływa znacząco na bogactwo gatunkowe nietoperzy. Liczba gatunków (16) jest duża, a wśród nich są zagrożone w skali europejskiej (nocek duży, borowiaczek, mopek zachodni). Jednak efekty fragmentacji środowisk leśnych są widoczne w strukturze dominacji zgrupowań tych zwierząt. Charakteryzują się one częstą i liczną obecnością gatunków synantropijnych i eurytopowych (mroczek późny, gacek brunatny).

Konflikt interesów

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów.

Źródło finansowania badań

Badania sfinansowane ze środków własnych autorów.

Literatura

- Ciechanowski M. 2018. Nocek Bechsteina *Myotis bechsteinii*, w: Atlas ssaków Polski (red. H. Okarma i in.). <http://www.iop.krakow.pl/ssaki/Gatunek.aspx?spID=160> [9.04.2018].
- Dietz C., von Helversen O., Nill D. 2009. Nietoperze Europy i Afryki Północno-Zachodniej. Biologia, rozpoznawanie, zagrożenia. Multico Oficyna Wydawnicza, Warszawa, 400 s. ISBN 978-83-7073-673-6.
- Domański J. 2003. Nowe zimowe stanowisko nocka Bechsteina *Myotis bechsteinii* (Kuhl, 1817) w środkowej Polsce. *Nietoperze* 4: 172–173.
- Estrada A., Coates-Estrada R. 2002. Bats in continuous forest, forest fragments and in an agricultural mosaic habitat-island at Los Tuxtlas, Mexico. *Biological Conservation* 103: 237–245. DOI 10.1016/S0006-3207(01)00135-5.
- Ethier K., Fahrig L. 2011. Positive effects of forest fragmentation, independent of forest amount, on bat abundance in eastern Ontario, Canada. *Landscape Ecology* 26: 865–876. DOI 10.1007/s10980-011-9614-2.
- Fuszara M., Cygan J. P. 1994. Nowe stanowisko nocka Bechsteina, *Myotis bechsteinii* (Kuhl, 1818) w centralnej Polsce. *Przegląd Zoologiczny* 38: 335–337.
- Fuszara M., Kowalski M. 2009. Nocek Bechsteina *Myotis bechsteinii* (Kuhl, 1817) podczas jesiennego rojenia w fortach modlińskich. *Nietoperze* 10: 81–83.
- Gorresen P. M., Willig M. R. 2004. Landscape responses of bats to habitat fragmentation in Atlantic forest of Paraguay. *Journal of Mammalogy* 85: 688–697. DOI 10.1644/BWG-125.
- Gottfried I., Gottfried T., Fuszara E., Fuszara M., Ignaczak M., Jaros R., Piskorski M. 2015. Breeding sites of the barbastelle *Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774) in Poland. *North-western Journal of Zoology* 11: 194–203.
- Gryz J., Krauze-Gryz D. 2016a. Kręgowce w pokarmie puszczyka *Strix aluco* na terenie kompleksu leśnego Lipce (Nadleśnictwo Rogów). *Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody* 35(3): 89–96.
- Gryz J., Krauze-Gryz D. 2016b. Wpływ pory roku i dostępności gryzoni leśnych na skład pokarmu puszczyka *Strix aluco* w warunkach mozaiki polno-leśnej środkowej Polski. *Sylwan* 160(1): 57–63.
- Gryz J., Krauze-Gryz D., Lesiński G. 2011. Mammals in the vicinity of Rogów (central Poland). *Fragmenta Faunistica* 54: 183–197.
- Hejduk J., Stopczyński M., Pawenta W. 2001. Nietoperze okolic Łodzi. Łódzka Grupa Chiropterologiczna, Łódź, 1–40.
- Hillen J., Kiefer A., Elle O., Veith M. 2009. Foraging site fidelity shapes the spatial organisation of a population of female western barbastelle bats. *Biological Conservation* 142: 817–823. DOI 10.1016/j.biocon.2008.12.017.
- de Jong J. 1995. Habitat use and species richness of bats in a patchy landscape. *Acta Theriologica* 40: 237–248.
- Judes U. 1989. Analysis of the distribution of flying bats along line-transects, w: European bat research (red. V. Hanák, I. Horáček, J. Gaisler). Charles University Press, Praha, Czech Republic, 311–318.
- Kowalski M., Krasnodębski I., Sachanowicz K., Drózd R., Wojtowicz B. 1996. Skład gatunkowy, wybiórczość kryjówek i miejsce żerowania nietoperzy w Puszczy Kozienickiej. *Kulon* 1: 25–41.
- Kowalski M., Lesiński G. 1995. Skład gatunkowy i wybiórczość kryjówek nietoperzy w Puszczy Kampinoskiej. *Przegląd Przyrodniczy* 6(2): 99–108.
- Kowalski M., Rachwałd A., Szkudlarek R. 2000. Standard prac detektorowych. *Nietoperze* 1: 93–96.
- Law B. S., Anderson J., Chidel M. 1999. Bat communities in a fragmented forest landscape on the south-west slopes of New South Wales, Australia. *Biological Conservation* 88: 333–345. DOI 10.1016/S0006-3207(98)00118-9.
- Lesiński G. 2003. Nietoperze, w: Kampinoski Park Narodowy (red. R. Andrzejewski), Kampinoski Park Narodowy, Izabelin, t. I: 647–654. ISBN 83-88823-93-0.
- Lesiński G. 2006. Wpływ antropogenicznych przekształceń krajobrazu na strukturę i funkcjonowanie zespołów nietoperzy w Polsce. Wydaw. SGGW, Warszawa, 211 s. ISBN 83-7244-733-0.
- Lesiński G. 2009. Stanowiska nietoperzy (Chiroptera) na Mazowszu i Podlasiu wykryte w wyniku analizy zrzutek puszczyka *Strix aluco*. *Nietoperze* 10: 55–63.
- Lesiński G., Fuszara E., Fuszara M., Popczyk B., Ruprecht A. L. 2008. The occurrence of the northern bat *Eptesicus nilssonii* (Keyserling et Blasius, 1839) in Warsaw and its vicinity, Central Poland. *Nyctalus (N.F.)* 13: 137–141.
- Lesiński G., Fuszara E., Kowalski M. 2000. Foraging areas and relative density of bats (Chiroptera) in differently human-transformed landscapes. *Zienschrift für Säugetierkunde* 65: 129–137.

- Lesiński G., Gryz J., Krauze D. 2009. Nietoperze ginące na drodze w okolicy Rogowa (województwo łódzkie). *Nietoperze* 10: 70–72.
- Lesiński G., Gryz J., Krauze-Gryz D. 2014. Borowiec wielki *Nyctalus noctula* jako ofiara uszatki *Asio otus*. *Nietoperze* 13: 39–40.
- Lesiński G., Gulatowska J., Kowalski M., Fuszara E., Fuszara M., Wojtowicz B. 2006. Nietoperze Wysoczyzny Płońskiej. *Nietoperze* 7: 39–55.
- Lesiński G., Hejduk J., Gajęcka K., Górecki M. T., Janus K., Zieleniak A. 2018. Nietoperze Chiroptera Bolimowskiego Parku Krajobrazowego i terenów przyległych. *Parki Narodowe i Rezerwaty Przyrody* 37(2): 65–80.
- Lesiński G., Janus K. 2017. Nietoperze Bolimowskiego Parku Krajobrazowego i okolic. Wydaw. Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Łódzkiego, Łódź. ISBN 978-83-64899-70-6.
- Lesiński G., Janus K., Nowak K., Pruszkowska A. 2016a. Drobne ssaki Bolimowskiego Parku Krajobrazowego i okolic na podstawie analizy diety puszczyka *Strix aluco*. *Parki Narodowe i Rezerwaty Przyrody* 35(4): 57–69.
- Lesiński G., Kowalski M., Wojtowicz B., Gulatowska J., Lisowska A. 2007. Bats on forest islands of different size in an agricultural landscape. *Folia Zoologica* 56: 153–161.
- Lesiński G., Olszewski A., Popczyk B. 2011. Forest roads used by commuting and foraging bats in edge and interior zones. *Polish Journal of Ecology* 59: 611–616.
- Lesiński G., Romanowski J., Gryz J., Olszewski A., Kowalski M., Krauze-Gryz D., Olech B., Peplowska-Marczak D., Tarłowski A. 2013. Small mammals of Kampinos National Park and its protection zone, as revealed by analyses of the diet of tawny owls *Strix aluco*. *Fragmenta Faunistica* 56: 65–81.
- Lesiński G., Stolarz P., Dąbrowski R., Gryz J., Krauze-Gryz D., Skrzypiec-Nowak P., Świć J. 2016b. Small mammals in the diet of owls in the Masovian Landscape Park and its adjacent areas. *Fragmenta Faunistica* 59: 73–86.
- Osiejuk T. 2000. Metody nagrywania i analizy dźwięku w badaniach bioakustycznych. *Nietoperze* 1: 71–91.
- Popczyk B., Lesiński G., Baumann A., Wojtowicz B. 2008. Kuhl's pipistrelle, *Pipistrellus kuhlii* (Kuhl, 1817) or *Pipistrellus lepidus* Blyth, 1845, in Central Poland – accidental record or a result of expansion? *Nyctalus (N.F.)* 13: 279–281.
- Rachwald A. 1992. Habitat preference and activity of the noctule bat *Nyctalus noctula* in the Białowieża Primeval Forest. *Acta Theriologica* 37: 413–422.
- Romanowski J., Tarłowski A., Lesiński G., Olszewski A. 2014. Drobne ssaki Chojnowskiego Parku Krajobrazowego w pokarmie puszczyka *Strix aluco*. *Chrońmy Przyrodę Ojczystą* 70(1): 63–67.
- Sachanowicz K., Ciechanowski M., Piksa K. 2006. Distribution patterns, species richness and status of bats in Poland. *Vespertilio* 9–10: 151–173.
- Statsoft Inc. 2013. Statistica for Windows [Computer program manual]. Tulsa, Oklahoma United States, Statsoft Inc.

Wkład autorów

G.L. – prace terenowe, analiza statystyczna, napisanie pracy; J.G. – koncepcja, prace terenowe, analiza danych, napisanie pracy; A.R. – analiza zebranych materiałów, napisanie pracy; D.K-G – prace terenowe, napisanie pracy.